

REGIONALIZACIJA JUGOSLAVIJE

VELJKO ROGIC

Jedno od karakterističnih obilježja razvoja jugoslavenske geografije nakon prvog svjetskog rata je odsustvo kompleksnih regionalnogeografskih prikaza cjeline državnog prostora. Izrazita orijentacija većine jugoslavenskih geografa prema specijaliziranim granama opće geografije dobrim dijelom objašnjava tu pojavu.

Prof. Bora Milojević kao najistaknutiji protagonista tadašnje regionalne geografije svojim značajnim monografijama tipova pejzaža dinarskog primorja, visokih planina i naših dolina osnovanim na mnogobrojnim studijama manjih prostornih cjelina, ukazao je na moguću perspektivu stvaranja jedne regionalne geografije Jugoslavije. Ta je perspektiva bila, međutim, daleka a analitička osnova jedne regionalnogeografske sinteze prema konceptu B. Milojevića nepotpuna obzirom na broj studija manjih prostornih cjelina.

Regionalna geografija profesora Antona Melika u Ljubljani koncepcijski se razlikovala od Milojevićeve jer polazi od prirodnogeografski jasno omeđenog prostornog kompleksa shvaćenog u smislu geografskog individuuma, ali se uglavnom u svojoj punoj primjeni ograničuje samo na slovenski prostor. Praktične potrebe jedne regionalno-geografske interpretacije jugoslavenskog državnog prostora kao cjeline, nisu bile tako značajne da bi potakle nastojanja geografa da ih zadovolje. S druge strane, nastavni program geografije Jugoslavije u završnom razredu srednje škole obuhvaćao je uglavnom samo dvojnu, fizičko-geografsku i antropogeografsko-ekonomskogeografsku obradu Jugoslavije tako da autori udžbenika nisu trebali rješavati problem praktične primjene koncepta regionalizacije.

Različite ideje regionalne diferencijacije jugoslavenskog prostora i njihova primjena u raznovrsnim radovima stranih autora uglavnom su bazirane na skromnim i oskudno dokumentiranim spoznajama o geografskoj stvarnosti jugoslavenskog prostora (iako su neke bile dosta značajne kao npr. Y. de Chataigneau-a ili K. Kaysera). Sistematski pregled tih ideja koji je dao R. Petrović 1957. god.¹ to jasno pokazuje.

¹ R. Petrović: O problemu geografske regionalizacije Jugoslavije, Geografski pregled, Sarajevo, I, 1957.

Prvi jugoslavenski geografski prikaz cjeline državnog prostora od A. Melika koji se osniva na primarnoj razdiobi primorskog, panonskog i planinskog prostora sa sekundarnom diferencijacijom na 13 prostornih jedinica, našao je dosta široku primjenu kako u nastavnim programima raznih škola, tako i u praksi. Međutim, najveći nedostatak inače izvanredno značajne i vrijedne Melikove geografije Jugoslavije napisane u obliku prvog, više informativnog priručnika kao što je dobro poznato, određen je suviše generaliziranim prikazom ostalih područja Jugoslavije izvan Slovenije. Principi na kojima se osniva Melikova osnovna diferencijacija jasno su uočljivi, iako ih on explicite ne ističe — to su u stvari makroreljefno homogeni prirodno-geografski kompleksi bez obzira na često znatne unutarnje razlike klimatski određenih ekoloških prilika vrlo relevantnih za pejzažnu fizionomiju (primjer Panonskog ruba kao jedinstvene cjeline od Prekomurja do Braničeva) i u još većoj mjeri naglašenih razlika proizašlih iz bitno drugačijeg društveno-ekonomskog razvoja. Izvanredno vrijedna regionalno-geografska monografija Slovenije u 4 knjige predstavlja svakako najviši domet klasične regionalne geografije po uzoru na najbolje regionalne monografije francuske škole.

Diskusije o regionalnom konceptu započinju u Jugoslaviji neposredno nakon rata i traju s manjim i većim prekidima do najnovijeg doba. Stvarne, iako skromne rezultate tih diskusija ne treba, međutim, ni pošto mimoići. Ideje o kompleksno shvaćenoj geografskoj homogenosti koja nalazi svoj materijalni odraz u fizionomiji geografskog pejzaža, svakako su pored isticanja važnosti ekonomsko-funkcionalne regionalizacije bile u tome od najvećeg značenja. S. Ilešić kao njihov glavni protagonist aktivirao je pažnju i potakao diskusiju o tim pitanjima, koja je ipak bila nešto zakašnjela jeka žive razmjene misli u svjetskom geografskom krugu 50-ih godina.

Prvi nacrt dvojne »pokrajinsko fiziognomične« i »ekonomsko funkcionalne« regionalizacije Slovenije Sv. Ilešića² označuje početak novog pristupa radovima na regionalizaciji naših republika. Slijedeći je također dvojni nacrt »fizionomske« i »funkcionalne« regionalizacije Hrvatske V. Rogića.³ Nacrti regionalizacije Srbije M. Vasovića⁴ te M. Vasovića i J. Petrovića za Crnu Goru⁵ kao i nacrt M. Panova za Makedoniju⁶ naglašavaju značenje fizionomije geografskog pejzaža. V. Đurić⁷ je težište stavio na funkcionalnu povezanost heterogenih prostornih jedinica čijom integracijom nastaju kompleksne proizvodno teritorijalne cjeline. Ideje o homogenosti ekonomske strukture kao osnove regionalnog diferencira-

² Sv. Ilešić: Problemi geografskog rajoniranja ob primjeru Slovenije, Geografski vestnik, Ljubljana XXIX—XXX (1957—1958).

³ V. Rogić: Fizionomska i funkcionalna regionalizacija Hrvatske; Zbornik VI kongresa geografa FLRJ, Ljubljana, 1962.

⁴ M. Vasović: Još jedan pokušaj geografske regionalizacije Srbije. Zbornik radova GZ PMF br. 12, Beograd, 1965.

⁵ M. Vasović i J. Petrović: Aspects regionaux du Montenegro Méditerranéen, Aix en Provence, 1962.

⁶ M. Panov: Prilog kon fizionomskata regionalizacija na NR Makedonija; Geogr. Razgledi, Skopje 1962.

⁷ V. Đurić: Problematika geografske regionalizacije Srbije. Zbornik radova V kongresa geografa Jugoslavije 1958, Cetinje 1959.

nja, nalaze svoj odraz u radu T. Kanaeta⁸ koji izdvaja »prirodno geografske oblasti« u okviru Bosne i Hercegovine i C. Malovrha⁹ koji u svom radu o ekonomsko geografskom rajoniranju Jugoslavije polazi od »homogenosti privrednog prostora«. Najnovija i najpotpunija regionalizacija Makedonije osnovana na principu izdvajanja tzv. prirodno geografskih regiona rezultat je izvanredno temeljite analize makedonskog prostora P. Kiroskog¹⁰. Konačno 1972. god. objavljena je izvanredno značajna najnovija regionalizacija Slovenije Sv. Ilešiča.¹¹

Rastuća svijest o važnosti problematike regionalne diferencijacije Jugoslavije proširuje se i izvan geografskog kruga. Karakteristično je da već 1954. god. ekonomisti i statističari M. Sentić i S. Obradović¹² ističu da je primjena principa funkcionalne gravitacije najpovoljnija osnova ekonomske regionalizacije i u tom smislu i formuliraju prijedlog nove ekonomske regionalizacije Jugoslavije.¹³ Ekonomista B. Kubović¹⁴ ističe da su perspektivne mogućnosti ekonomskog razvoja osnova za grupiranje jugoslavenskih općina u ekonomske rajone i na tom principu izrađuje svoju šemu perspektivnih ekonomskih rajona Jugoslavije. Posebno je značajno nastojanje statističara-demografa da za potrebe demografske statistike izrade »stalnu šemu demografskih rajona« grupirajući općine u 79 rajona I reda i 20 rajona II reda na osnovi srednjih vrijednosti i koeficijenta varijacije 10 karakterističnih pokazatelja demografske strukture.¹⁵

Nakon idejnih nacрта osnovne geografske regionalizacije Jugoslavije J. Roglića¹⁶ i R. Petrovića¹⁷ osobito se ističe dvojni nacrt »pokrajinsko fiziognomične« i »ekonomsko-funkcionalne« regionalizacije Sv. Ilešiča¹⁸ kao prva najpotpunije obrazložena šema regionalizacije jugoslavenskog prostora kao cjeline.

U radu J. D. Markovića¹⁹ regionalna diferencijacija jugoslavenskog prostora osniva se na najvećim prirodno-geografskim cjelinama koja tek u tercijarnoj podjeli uzima u obzir manje geografske cjeline naših republika i pokrajina a u kvartarnoj težište stavlja na specifičnosti i međusobne razlike geografskih karakteristika pojedinih krajeva. Osim tog ra-

⁸ T. Kanaet: Privredno geografske oblasti na području NR Bosne i Hercegovine, Zbornik III kongresa jugoslavenskih geografa 1963, Sarajevo 1954.

⁹ C. Malovrh: Prilog ekonomsko geografskom rajoniranju Jugoslavije, Zbornik radova V kongresa geografa Jugoslavije 1958, Cetinje 1959.

¹⁰ P. Kiroski: Prirodno geografski regioni vo SR Makedonija, Ekonomski institut Univerziteta u Skopju 1970.

¹¹ Sv. Ilešič: Slovenske pokrajine (geografska regionalizacija Slovenije) Geografski vestnik Ljubljana XLIV 1972.

¹² M. Sentić-S. Obradović: Teritorijalno grupisanje po statističkom merilu, Statistička revija br. 2, 1954.

¹³ M. Sentić: Problem rejoniranja u regionalnim i istorijskim istraživanjima; III god. sastanak jugosl. društva za statistiku Zagreb 1955; S. Obradović: Ekonomski rajoni Jugoslavije i problem rajoniranja; Ekonomski anali br. 1, Beograd 1955.

¹⁴ B. Kubović: Regionalni aspekt privrednog razvitka Jugoslavije, Zagreb 1961.

¹⁵ Šema stalnih reiona za demografska istraživanja, Beograd 1963.

¹⁶ J. Roglić: Prilog regionalnoj podjeli Jugoslavije, Geografski glasnik 16—17, Zagreb 1955.

¹⁷ R. Petrović: op. cit.

¹⁸ Sv. Ilešič: Geografska regionalizacija Jugoslavije, Geografski vestnik XXXIII, Ljubljana 1961.

¹⁹ J. D. Marković: Geografske oblasti SFRJ, Beograd 1967.

da i nekih udžbenika geografije Jugoslavije²⁰ nema drugih radova u kojima je na osnovi određenih principa regionalizacije prezentirana i geografska obrada osobina izdvojenih regija. Također i u jugoslavenskim rječnicima, osim dva rada koji raspravljaju problematiku i principe regionalne diferencijacije dviju značajnih velikih jugoslavenskih prirodnih cjelina, jadranskog primorja²¹ i središnjeg planinskog prostora²² geografski interes za problematiku regionalizacije ograničen je samo na dijelove naših republičkih i pokrajinskih cjelina.

Najnoviji rad I. Vrišera²³ ima zbog toga osobito značenje jer predstavlja jedinstveni pokušaj opredjeljenja utjecajnih područja jugoslavenskih gradova i prema tome daje nove potpunije osnove za regionalizaciju Jugoslavije prema gravitacijskom principu.

Primarna regionalizacija jugoslavenskog prostora osnovana na principu kompleksne geografske homogenosti²⁴ nesumnjivo mora biti utemeljena na diferencijaciji velikih geografsko-ekoloških kompleksa kao što su Alpsko-perialpski, peripanonski, pravi panonski, jadranskomediterranski, središnjo-planinsko-dinarski i jugoistočni gornjepomoravski-povardski prostor sa zapadnomakedonskim.

Na drugom stupnju kriterije regionalne diferencijacije očito treba grupirati u 3 sintetičke kategorije. Prva ili A kategorija odnosi se na osnovni tip makroreljefne strukture; druga ili B kategorija na sekundarna makroekološka cjelina na koje u nedostatku klimatske regionalizacije uzimamo osnovni tipovi klimazonalnih biljnih zajednica; treća ili C kategorija odnosi se na jedinstveni tip geografski relevantnog procesa od društveno-ekonomskog razvoja, vremenski određenog retrogradno do historijskog geografski najznačajnijeg prelomnog odnosno inicijalnog perioda u kome započinje oblikovanje osnova postojećeg, regionalno specifičnog kulturnog pejzaža.²⁵ Primjenom tako postavljenih principa na jugoslavenskom se prostoru mogu izdvojiti 24 regionalno-geografske cjeline.

Pozitivni znak homogenosti u odnosu na sva tri sintetička kriterija ima samo Vojvodina, Istočnohrvatska ravnica i Srednjoslavonsko mećimlje. Sve ostale cjeline osim Dalmacije i mediteranske Crne Gore imaju parcijalno izraženu homogenost. 23 regionalne cjeline dijelovi su teritorija

²⁰ Prvi udžbenik u Jugoslaviji gdje je na osnovi principa izdvajanja 6 velikih geografskih kompleksa, uključujući središnji planinski prostor, s podjelom na 22 regionalne cjeline izvršena prezentacija nastavne građe iz predmeta regionalne geografije Jugoslavije, Škol. knjiga Zagreb, I izd. 1960, VIII neizmijenjeno izdanje (1972) kao i konciznija nešto modificirana verzija 1969 (V. Rogić, Geografija Jugoslavije u udžbeniku P. Kurtek-V. Rogić, Ekonomska geografija II, Škol. knjiga, Zagreb).

²¹ V. Rogić: Geografska regionalizacija Primorja. Zbornik VII kongresa geografija SFRJ Zagreb 1954.

²² V. Rogić: Središnji planinski prostor Jugoslavije, Zbornik IX kongresa geografija SFRJ Sarajevo 1972.

²³ I. Vrišer: Vplivna območja jugoslavenskih mest in drugih središč, Filozofska fakulteta Univerze Ljubljana 1972.

²⁴ Prva teoretska osnova tog pristupa obrazložena je 1963. godine (uporabio V. Rogić, Geografski koncept regije, Geogr. glasnik Zagreb 1963).

²⁵ Na tim osnovama izvodi se program kolegija Regionalna geografija Jugoslavije na Geografskom odjelu Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu, nosno djelomično u vezi s kolegijem »Principi regionalizacije« od školske godine 1968/69.

rija naših republika i predstavljaju uglavnom odraz participacije teritorija republika u osnovnim regionalnim cjelinama. Jedini izuzetak čini jedinstveni sandžački regionalni kompleks podijeljen granicom Socijalističke Republike Srbije i Crne Gore.

Sl. 1. Nacrt homogene geografske regionalizacije Jugoslavije

1. dijelovi osnovnih cjelina II stupnja koji s obzirom na A kriterij imaju karakter singulariteta,
2. dijelovi osnovnih cjelina II stupnja koji s obzirom na B kriterij imaju karakter singulariteta,
3. dijelovi osnovnih cjelina II stupnja koji s obzirom na C kriterij imaju karakter singulariteta

Fig. 1. Homogenous Geographical Regionalization of Yugoslavia

1. Parts of basic second level units which concerning A criterion have singular character,
2. Parts of basic second level units which concerning B criterion have singular character,
3. Parts of basic second level units which concerning C criterion have singular character

Na trećem stupnju regionalne diferencijacije nužno je izvršiti regionalizaciju na taj način da se smanjuju odnosno eliminiraju negativne oznake a postupak može biti proveden na osnovi participacije teritorija općina u regionalnim cjelinama tog i nižeg četvrtog odnosno petog stupnja. Principi takve regionalizacije izloženi su prvi puta 1964. za jadransko-mediteranski prostor²⁶ i 1972. god. za središnji planinski prostor.²⁷

²⁶ Vidi bilješku br. 21.

²⁷ Vidi bilješku br. 22. U okviru kolegija »Principi regionalizacije« na Geografskom odjelu PMF-a obrađuje se regionalna diferencijacija do VI stupnja kojom su obuhvaćene grupacije najmanjih ili mikroregionalnih kompleksa. Daljnji stupnjevi diferencijacije odnose se na osnovne sastavne dijelove ili elemente tih najmanjih regionalnih kompleksa.

2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9

Suvremena stvarnost, našeg dinamičnog društveno ekonomskog razvoja u mnogo većoj mjeri ističe potrebu proučavanja funkcionalnih veza geografski različitih regionalnih kompleksa. Šema nodalno funkcionalne znato područje istraživanja. Prvi geografski radovi koji ističu značenje njih centara, slično kao i u drugim zemljama u svijetu, predstavlja golemo i usprkos vrlo brojnih radova, po svojim rezultatima dosta slabo po-regionalizacije, izaziva pri tom najveći interes. Sigurno je da utvrđivanje različitih stupnjeva gravitacije, odnosno utjecajnih područja naših urba-gravitacijske ili nodalno funkcionalne regionalizacije odnosno daju nar-te prve šema takve regionalizacije u Srbiji²⁸, Sloveniji²⁹ i Hrvatskoj³⁰ svakako su imali određeni utjecaj na procese postepenog oblikovanja ideja kako pristupiti tom očito u svakodnevnom životu potrebnom poslu. Pionirski rad I. Vrišera o utjecajnim zonama naših gradova³¹ predstavlja u tom pogledu danas najpotpuniji geografski doprinos spoznajama o gravitacijskim dometima mreže jugoslavenskih gradova. Treba istaći da nužna i korisna ispitivanja stanja gravitacijske usmjerenosti s obzirom na ispunjavanje centralno-mjesnih funkcija, osnovana anketiranjem, ne mogu biti ni jedina niti glavna osnova nodalno-funkcionalne regionalizacije. Svaki nodalno-funkcionalni prostorni kompleks mora biti zaokružena teritorijalna cjelina sa vlastitim centrom unutar koje se oblikuju isto tako zaokružene cjeline nižeg hierarhijskog ranga sa svojim odgovarajućim centrima.

Postepeno formiranje nodalno-funkcionalnih kompleksa u današnjoj jugoslavenskoj stvarnosti nesumnjivo je vrlo dinamičan ali još više složen proces čiji tokovi nisu još ni izdaleka potpunije uočeni, proučeni i obrazloženi. Prostorno-planerska praksa usklađena s potrebom naših op-

²⁸ V. Đurić: op. cit.

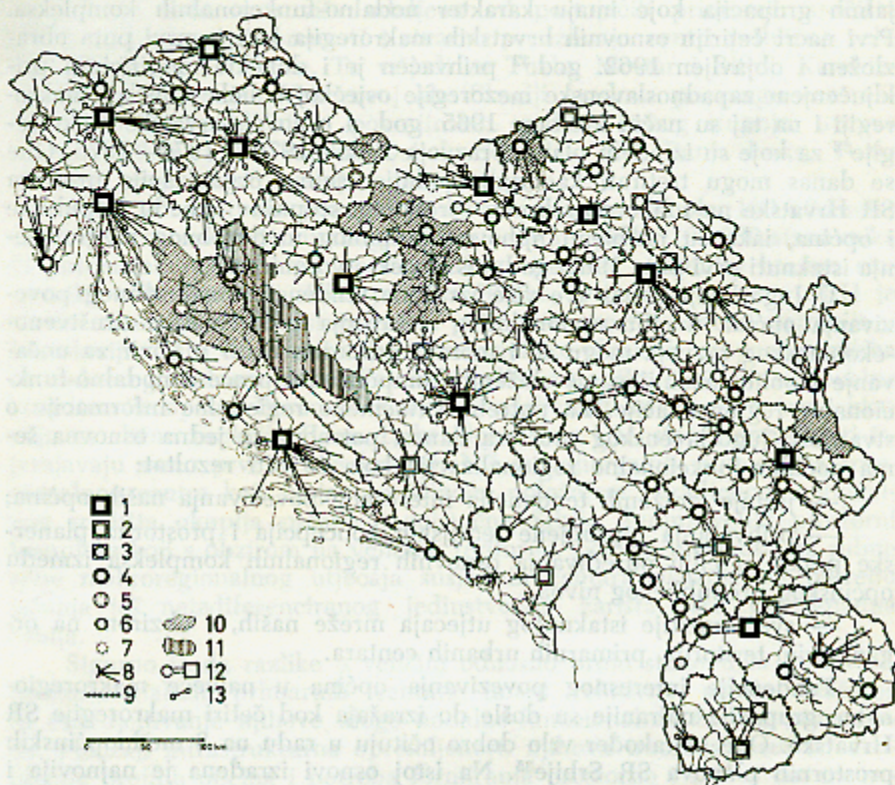
²⁹ Sv. Ilešić: op. cit. 1957/58, 1972.

³⁰ V. Rogić: op. cit. 1962.

³¹ I. Vrišer: op. cit. 1972.

Fig. 2. Nodal — functional Regionalization of Yugoslavia

1. macroregional centers (size above 100,000 inhabitants)
2. macroregional centers (size 50—100,000 inhabitants)
3. regional centers (size 50—100,000 inhabitants)
4. regional centers (size 20—50,000 inhabitants)
5. regional centers (size 10—20,000 inhabitants)
6. towns (size 20—50,000 inhabitants) not performing function of regional centers
7. towns (size below 10,000 inhabitants)
8. gravitational connections accordant with common interests
9. macroregional borders
10. territory of gravitational intersections of macroregional centers within republic's or province
11. low grade of gravitational connections because of exceeding distance
12. potential conurbations as macroregional nodes
13. potential conurbations as regional nodes

Sl. 2. Nacrt nodalno funkcionalne regionalizacije Jugoslavije

1. makroregionalni centri (veličine preko 100 000 stanovnika)
2. makroregionalni centri (veličine 50—100 000 stanovnika)
4. regionalni centri (veličine 50—100 000 stanovnika)
4. regionalni centri (veličine 20—50 000 stanovnika)
5. regionalni centri (veličine 10—20 000 stanovnika)
6. centri (veličine 20—50 000 stanovnika) koji nemaju funkciju regionalnih centara
7. potencijalni regionalni centri (veličine ispod 10 000 stanovnika)
8. gravitacijska i interesna međuopćinska povezanost s regionalnim žarištima (stvarne i potencijalne međuopćinske zajednice)
9. granice makroregionalnih grupacija teritorija (makroregionalne međuopćinske zajednice)
10. teritoriji izrazitog preklapanja gravitacijskog utjecaja makrocentra iste republike ili pokrajine
11. zbog udaljenosti od makroregionalnog centra slabo izražena povezanost
12. potencijalne konurbacije kao makroregionalna žarišta
13. potencijalne konurbacije kao regionalna žarišta

ćina, da u okviru specifičnih interesnih zajednica nalaze najpovoljnija rješenja svog razvoja, potakla je i omogućila rad na izdvajanju teritorijalnih grupacija koje imaju karakter nodalno-funkcionalnih kompleksa. Prvi nacrt četiriju osnovnih hrvatskih makroregija koji je prvi puta obrađan i objavljen 1962. god.³² prihvaćen je i donekle modificiran priključenjem zapadnoslavonske mezoregije osječkoj a ličke riječkoj makroregiji i na taj su način kreirane 1965. god. 4 osnovne hrvatske makroregije³³ za koje su izrađeni planovi razvoja 1965—1970. i 1970—1975. One se danas mogu tretirati kao najpogodnije cjeline organizacije prostora SR Hrvatske na toliko potrebnom »srednjem stupnju« između Republike i općina, iako su problemi njihovog potpunog međusobnog razgraničenja istaknuti prvi puta 1962. god. još uvijek otvoreni.³⁴

U Jugoslaviji danas sve više izražene tendencije međusobnog povezivanja općina u cilju racionalnijeg rješavanja problematike društveno-ekonomskog razvoja mogu se i moraju primarno uzeti u obzir za uočavanje i bolje razumijevanje složenih komponenata procesa nodalno-funkcionalne regionalizacije. Za potrebe suvremene regionalne informacije stvarnosti jugoslavenskog prostora danas, potrebna je jedna osnovna shema nodalno-funkcionalne regionalizacije koja će biti rezultat:

- jasnije izraženih tendencija interesnog povezivanja naših općina
- prihvatanja i primjene teorijskih koncepcija i prostorno planerske prakse u cilju određivanja osnovnih regionalnih kompleksa između općinskog i republičkog nivoa,
- sve izrazitije istaknutog utjecaja mreže naših, s obzirom na organizaciju teritorija, primarnih urbanih centara.

Tendencije interesnog povezivanja općina u najveće makroregionalne grupacije najranije su došle do izražaja kod četiri makroregije SR Hrvatske. One se također vrlo dobro očituju u radu na 8 međuopćinskih prostornih planova SR Srbije³⁵. Na istoj osnovi izrađena je najnovija do sada najpotpunija osnova regionalizacije BiH s četiri makroregionalne grupacije općina polariziranih prema Sarajevu, Banja Luci, Tuzli i Mostaru.³⁶

Pored današnjih velikih republičkih i pokrajinskih centara neosporna funkciju centara najvišeg makroregionalnog nivoa vrše još gradovi s preko 100 000 stanovnika kao Split, Rijeka, Niš, Maribor odnosno oni gradovi koji su gotovo dosegli ili su blizu toj veličinskoj kategoriji kao Osijek, Subotica i Banja Luka. Neosporna funkciju primarnog regionalnog centra

³² V. Rogić, op. cit. 1962.

³³ Regionalni razvoj SRH u razdoblju 1966—1970. Republički zavod za planiranje Zagreb, Ožujak 1966; uporedi: V. Rogić: Les différences qualitatives de la régionalisation a grande et petite échelle — L'exemple de Croatie, Bull. de la faculté des lettres de Strasbourg, Avril-Mai 1969.

³⁴ V. Rogić: Prostori općeg makroregionalnog centraliteta Zagreba, Rijeka, Splita i Osijeka u odnosu na regionalizaciju ekonomskog programiranja, Zbornik VIII kongresa geografa SFRJ, Skopje 1968.

³⁵ B. Piha: Međuopštinski prostorni planovi na području SR Srbije, Komunistički br. 1, Beograd 1972.

³⁶ Grupa autora: Regionalizacija i centri društveno-ekonomskog razvoja u Bosni i Hercegovini. Ekonomski institut Ekonomskog fakulteta i Rep. zavod za planiranje i ekonomska istraživanja, Sarajevo 1969.

tra imaju sasvim razumljivo Titograd i Priština usprkos još nedovoljno razvijene veličine s obzirom na ukupan broj stanovnika. Očito je da u područjima koja su suviše udaljena od postojećih primarnih središta njihovu ulogu mogu preuzeti i stvarno preuzimaju centri približne veličine Titograda i Prištine. To vrijedi za Tuzlu, Mostar i Bitolj. Karakteristično je da prema Vrišerovoj klasifikaciji gradova po rangu centraliteta³⁷ pored republičkih i pokrajinskih središta šestog stupnja, upravo samo Maribor, Split, Rijeka, Osijek, Subotica, Niš, Banja Luka, Tuzla i Mostar imaju karakter centara petog stupnja.

Pošto je iskustveno poznato da izvan perimetra od oko 100 kilometara od dominantnog afirmiranog velikog centra s preko 100 000 stanovnika ili potencijalnog, nepotpuno afirmiranog, središta s manjim brojem stanovnika njihov utjecaj slabi, pozicija Rijeke, Osijeka i Splita u SRH je sasvim razumljiva i nije slučajno da je upravo oko tih centara najranije u Jugoslaviji došlo do formiranja koordinacijsko-planskih grupacija općina na makroregionalnom nivou. Položaj i veličina središta, tradicija regionalne koordinacije općina Bosanske Krajine i udaljenost od Sarajeva jasno ukazuju na sličnu funkciju Banja Luke, dok Tuzla i Mostar u potpunosti ispunjavaju samo prvi i treći kriterij. Niš je najizrazitiji primjer makroregionalnog centra koji svojom veličinom, položajem i tradicijom regionalnog središta okuplja prostor jugoistočne Srbije. Jedini veliki prostorni kompleks koji s obzirom na veličinu teritorija, položaj u odnosu na rubne zone makroregionalnog utjecaja susjednih centara ukazuje na potrebu jačanja još neizdiferenciranog jedinstvenog žarišta jest jugozapadna Srbija.

Sigurno je da razlike u veličini odnosno broju stanovnika 18 nodalno-funkcionalnih primarnih centara imaju relativno manje značenje za opredjeljivanje njihove uloge nodalno-funkcionalnih žarišta prvog reda. Položaj, infrastrukturna opremljenost, njihova tradicija središta, okupljanja brojnih općina i potreba formiranja prostorno i s obzirom na naseljenost ne suviše različitih utjecajnih područja u okviru teritorija naših republika i pokrajina, ističe nesumnjivu važnost slijedećih 18 osnovnih makroregionalnih grupacija kojima se kao 19-ta pridružuje, uvjetno nazvana zapadnomoravska makroregija:

1) Ljubljanska ili zapadnoslovenska s 15 486 km² i 1 209 305 stanovnika obuhvaća grupaciju slovenskih općina čiji se centri nalaze u okviru perimetra 100 km od Ljubljane. Stupanj demografske koncentracije od 17,6% u Ljubljani kao makroregionalnom centru, odnosno 21,3% u ljubljanskoj komuni (što je s obzirom na vrlo izraženi stupanj oblikovanja prigradskog, metropolskog prostora naročito značajno) pokazuje vrlo pogodnu osnovu za stalno jačanje procesa nodalno-funkcionalne integracije na makroregionalnom nivou posredstvom centara nižeg ranga, usprkos snažnog utjecaja Zagreba i Rijeke na rubne dijelove.

2) Mariborska ili istočnoslovenska makroregija s 4 765 km² i 515 783 stanovnika očigledno se izdvaja kao druga cjelina slovenskog prostora u povoljnoj prometnoj zoni utjecaja Maribora koji kao grad sa stupnjem demografske koncentracije od 22%, odnosno, što je mnogo realnije 33%

³⁷ I. Vrišer: Centralna naselja u Jugoslaviji, Ekonomska revija, Ljubljana, 1968.

za komunu, također snažno potiče procese funkcionalne regionalne vezanosti.

3) Zagrebačka ili srednjohrvatska makroregija sa 19 655 km² i 2 132 620 stanovnika obuhvaća grupaciju općina također uglavnom u okviru perimetra 100 km udaljenosti od Zagreba s jedinim znatnim prekoračenjem u sjeveroistočnom podravskom sektoru s Viroviticom. Stupanj demografske koncentracije od 26,5% za uži gradski prostor odnosno 28,2% za proširenu aglomeraciju unutar granica općine jasno ističe vrlo povoljne osnove za procese regionalne integracije.

4) Riječka ili zapadnohrvatska makroregija, ukoliko se uzima za jedno s gravitacijski vrlo slabo integriranim ličkim prostorom, ima ukupnoj površini od 14 005 km² znatan dio područja izvan perimetra od 100 km (srednja i južna Lika). Stupanj demografske koncentracije tako izdvojene makroregije koja broji 605 391 stanovnika relativno visok te iznosi 26,7% za grad odnosno 32,2% za prošireno gradsko područje u okviru riječke komune.

5) Splitska, dalmatinska ili južnohrvatska makroregija s 11 758 km² i 830 074 stanovnika svojim poznatim oblikom najviše odstupa od empirijski značajnog utjecajnog perimetra od 100 km. Makroregionalni integritet Dalmacije i funkcija Splita kao neosporne metropole time, međutim nipošto nisu oslabljeni. Stupanj demografske koncentracije makroregije prema užem gradskom prostoru Splita od 18,3% odnosno 22,2% za prošireno područje komune odražava povoljne odnose između makroregije i njenog žarišta.

6) Osječka, slavonska ili istočnohrvatska makroregija za razliku od dalmatinske s 11 090 km² i 858 136 stanovnika uglavnom se, s obzirom na centre komuna, nalazi u području osječčkog perimetra od 100 km. Slabost afirmaciji Osijeka kao makroregionalnog žarišta u srednjoj Slavoniji odgovara i slabije opremljena prometna mreža kao i najniži stupanj demografske koncentracije od svega 10,9% za prošireno gradsko područje unutar osječke komune.

7) Beogradska ili srednjosrpska makroregija u granicama uže Srbije trebala bi s obzirom na veličinu i značenje Beograda zahvaćati prostor s perimetrom širim od 100 km. Budući da je u prostornom planu Srbije naglašena izdvojenost istočne Srbije (Timočka Krajina) i JI Srbije nasuprot »najviše raznorodnog izdvajanja i razgraničavanja u središnjim moravsko-šumadijskim, zapadnim i jugozapadnim delovima užeg područja Srbije«³⁸ očito je da Beogradska ili srednjosrpska makroregija mora po red uže shvaćenog »područja grada Beograda«³⁹ obuhvatiti upravo taj do sada regionalno kontraverzan prostor. Eliminiranjem teritorija 8 općina istočne Srbije⁴⁰, 29 općina JI Srbije⁴¹ te 26 općina područja JZ Sr

³⁸ Prostorni plan SR Srbije I, Element valorizacija i ocena prostora SRS Zavod za urbanizam stambene i komunalne delatnosti, Beograd 1970.

³⁹ op. cit. str. 86.

⁴⁰ Društveni dogovor općina Istočne Srbije o formiranju međuopćinskih ustanova, organa i službi; Komuna br. 11, Beograd 1972.

bije⁴² dolazi se do prostornog kompleksa od 50 općina⁴³ sa površinom od 29 907 km² i 3 393 712 stanovnika. Pošto prostor istočne Srbije ne može s obzirom na odsustvo razvijenog središta biti izdvojen kao makroregionalna cjelina a nalazi se u »prelaznoj« zoni gravitacijskog utjecaja Beograda i Niša, opravdano je, vodeći računa o njegovoj vrlo izrazitoj regionalnoj integraciji nižeg stupnja, priključiti ga Beogradskoj makroregiji. Nove prometnice koje su po prvi puta najpovoljnije »otvorile« istočno-srpski prostor prema Beogradu u potpunosti opravdavaju uvećanje Beogradske makroregije na 37 273 km² sa 3 739 110 stanovnika. Stupanj demografske koncentracije Beogradske ili Srednjosrpske makroregije iznosi prema tome 20,0%. Uzimajući u obzir veliki Beograd (15 općina na površini od 3 122 km²) stupanj koncentracije raste na 32,2%.

8) Dominantni utjecaj Niša kao sekundarne urbane metropole uže Srbije obuhvaća cjelinu prostora Gornjeg Pomoravlja ili JI Srbije. Jedinstvena obrada prostornog plana za grupaciju od 28 općina sa područja privrednih komora Niša i Leskovca to najbolje potvrđuje. Taj Gornjepomoravski ili Niški prostorni kompleks sa 14 536 km² s ukupno 1 144 131 stanovnika svojim pružanjem prema jugu najbolje odražava uvjete gravitacijskog djelovanja Niša ograničene prema sjeveru i sjeverozapadu utjecajem Beograda a najizrazitije razvijenom prema jugu. Niš usprkos znatne veličine i naseljenosti Gornjeg Pomoravlja sa stupnjem demografske koncentracije od 11,4% očigledno već danas u potpunosti ispunjava uvjete pravog makroregionalnog središta. Ako se uzme u obzir stupanj koncentracije prema proširenom području niške aglomeracije, onda on raste na 16,9%.

9) Izdvajanjem Srednjosrpske ili beogradske makroregije, te niške ili Gornjepomoravske u okviru uže Srbije ostaje prostor koji bi s obzirom na udaljenost prema Beogradu i Nišu teoretski morao razvijati vlastito nodalno-funkcionalno žarište. Na osnovi pregleda svih pokušaja i nacrt regionalizacije SR Srbije koji je i grafički prikazan u prvoj knjizi prostornog plana SR Srbije⁴⁴ s pravom se ističe izdvojenost tog zapadnomoravskog prostora koji zajedno s dijelom dinarske planinske Srbije predstavlja cjelinu određenu gravitacijskom povezanošću sa zapadnomoravskim centrima Titovo Užice, Čačak, Kraljevo i Kruševac. Međuopćinski prostorni planovi izrađuju se za grupaciju od 16 općina za područje osnovne privredne komore Kraljevo i 10 općina čija je privreda organizirana oko osnovne privredne komore u Titovim Užicama⁴⁵. Svih 26 općina obuhvaća 14 620 km² sa 958 838 stanovnika što odgovara mjerilima jedne potencijalne prosječne jugoslavenske nodalno-funkcionalne

⁴¹ Područje međuopćinskog prostornog plana za područje Niša i Leskovca. B. Piha, op. cit.

⁴² Područje međuopćinskog prostornog plana 10 općina čija je privreda organizirana oko osnovne privredne komore Titovo Užice i 16 općina oko osnovne privredne komore Kraljeva.

⁴³ To su 15 općina »područja grada Beograda«; 8 općina tzv. Braničevske zajednice općina koje izrađuju zajednički međuopćinski prostorni plan uz pomoć beogradske privredne komore; 12 općina sa područja osnovne privredne komore Kragujevca i 15 općina za područje Valjeva i Šapca.

⁴⁴ Prostorni plan SR Srbije.

⁴⁵ B. Piha: op. cit.

makroregije. Međutim, niti jedan od 4 zapadnomoravskih centara ne ispunjava uvjete makroregionalnog središta niti se može očekivati njihov razvoj koji bi omogućio tako snažnu diferencijaciju jednog od njih u smislu preuzimanja uloge makroregionalne metropole. Sigurno je, međutim, da procesi jačeg međusobnog povezivanja zapadnomoravskih centara, koji nužno moraju jačati u budućnosti, upućuju na mogućnost razvoja jedne ili dviju konurbacijskih zajednica koje će preuzeti ulogu nodalno funkcionalnog žarišta tog prostora.

Vojvodina se logično u prostornom planu Srbije tretira kao jedinstvena cjelina. Međutim, s obzirom na veličinu i značenje Novog Sada očito je da postoji vrlo naglašeni nesrazmjer između Vojvodine kao »Novosadske« nodalno funkcionalne makroregije što najbolje dolazi do izražaja u vrlo niskom stupnju demografske koncentracije u Novom Sadu od svega 7,8%. Budući da Subotica svojom veličinom kao i centralno funkcionalnom opremljenošću stvarno ima karakter makrocentra logično je vojvođanski prostor promatrati kao dvojni nodalno-funkcionalni kompleks.

10) Novosadska makroregija s 19 119 km² i 1 696 431 stanovnika sa stupnjem demografske koncentracije od 9,0% odnosno 12,7% uzevši u obzir šire prigradsko područje u granicama komune najbolje odgovara stvarnosti.⁴⁶

11) Subotička makroregija sa svega 2 387 km² i 253 857 stanovnika i stupnjem demografske koncentracije od 35% s druge strane najbolje odgovara kao regionalni okvir subotičkog nodalno funkcionalnog utjecaja.⁴⁷

12) Teritorij Kosova kao peta makroregionalna cjelina SR Srbije je zbog geografski izvanredno značajnog procesa naglašene polarizacije društveno-ekonomskog razvoja dobio u prištinskom žarištu neospornu nodalno funkcionalnu metropolu. Perimetar udaljenosti, veličina teritorija (10 887 km²) i naseljenost pokrajine (1 244 755 stanovnika) osobito snažno ističu važnost nodalno funkcionalne intergracije Kosovskog prostora. Iako izvanredno brz porast stanovnika Prištine koji do popisa 1971. god. došije 69 524 stanovnika još nije znatnije istaknuo stupanj demografske koncentracije koji iznosi svega 5,6% za grad ali za prošireno gradsko područje u granicama komune, što je u slučaju Prištine osobito opravdano, iznosi 12,3%.⁴⁸

Da li SR Makedonija s 25 713 km² i 1 611 069 stanovnika te velikom skopskom metropolom, trećim po veličini jugoslavenskim gradom od 378 889 stanovnika, može biti izdvojena kao jedinstven nodalno funkcionalni regionalni kompleks? Regionalizacija osnovana na principu spe-

⁴⁶ Sasvim razumljivo ovdje se isključuje izvanredno snažan utjecaj Beograda koji je, kao što je poznato, osobito u istočnom Srijemu i Banatu dominantan.

⁴⁷ Kod Subotice nema opravdanja određivati stupanj demografske koncentracije prema proširenom području subotičke komune koja je izvan međa gradskog statističkog područja izrazito ruralna.

⁴⁸ Jedan od najvažnijih razloga za to jest poznat visok stupanj rasta stanovništva SAP Kosova.

cifične proizvodne orijentacije odnosno ekonomske specijalizacije ističe upravo takvu regionalnu integraciju makedonskog republičkog prostora u Jugoslaviji.⁴⁹ Međutim, iako Skopje svojom veličinom, atraktivnim značenjem i naročito važnim prometno-čvorišnim položajem u znatnoj mjeri utiče izvan perimetra od 100 km (naročito na glavnoj dvostrukoj »osi« vardarske doline i najstarijeg ali osuvremenjenog komunikacijskog koridora Štip—Strumica), jugozapadni dio makedonskog prostora očigledno je prostor izvan neposrednog skopskog utjecaja. Historijsko geografske funkcije Ohrida te Bitole jasno ističu vrlo značajne konstante regionalnog povezivanja tog prostora u prošlosti. One se jasno ističu i u perspektivnom formiranju tzv. »zapadnog rajona« u ekonomskoj regionalizaciji SR Makedonije.⁵⁰ Relativno slab razvoj suvremenog Bitolja koji s 65 851 stanovnikom nema karakter kompletno opremljenog makroregionalnog centra, otežava opredjeljivanje zapadno-makedonske ili bitoljske nodalno funkcionalne makroregije. Blizina kao i pogodnosti i potrebe usklađenog razvoja očito sugeriraju jačanje međusobnih veza Bitolja i Prilepa u pravcu specifične konurbacijske zajednice kao nodalno-funkcionalnog žarišta zapadnomakedonskog prostora.

13) Na taj način dolazimo do Skopske ili Središnjomakedonske makroregije odnosno grupacije od 20 općina na 17 231 km² površine sa 1 202 032 stanovnika. Stupanj demografske koncentracije u Skopju iznosi prema tome 26% odnosno 32% ukoliko se uzima u obzir prošireno područje skopske komune.

14) Bitoljska ili Zapadnomakedonska makroregija kao grupacija 10 zapadnomakedonskih općina obuhvaćala bi 8 476 km² sa 445 072 stanovnika. Stupanj demografske koncentracije u Bitolju od 14,7% ukazuje na opravdanost takvog izdvajanja koje s obzirom na očigledne pogodnosti potencijalnog jačanja međusobnih funkcionalnih veza Bitolja i Prilepa dobiva još više na značenju.

15) Prostor Crne Gore sa 13 812 km² i 531 213 stanovnika svojim prostornim dimenzijama, naseljenošću i pozicijom Titograda u potpunosti odgovara uvjetima jačanja integracijskih procesa u okviru jedinstvene nodalno-funkcionalne cjeline. Brz razvoj Titograda u smislu ublažavanja i konačnog nestajanja razlike između njegove funkcije primarnog centra i nedovoljne koncentracije stanovništva na to jasno ukazuje. Kompletiranje suvremene osnove saobraćajne mreže koja se nalazi u završnoj fazi daljnja je potvrda te konstatacije. Stupanj demografske koncentracije grada u odnosu na Republiku — makroregiju danas već iznosi 10,3% dok u odnosu na prošireno gradsko područje u granicama komune već dostiže 19,1%.

U Bosni i Hercegovini od pet primarnih urbanih središta funkcije gravitacijskih makrocentara obzirom na položaj mogu pored Sarajeva imati samo Banja Luka, Tuzla i Mostar.⁵¹

⁴⁹ Ekonomska regionalizacija na SR Makedonija. Ekonomski institut na Univerzitet »Kiril i Metodij« Skopje 1971.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Vidi bilješku 36.

16) Središnjobosanska ili Sarajevsko-zenička makroregija koja obuhvaća grupaciju od 32 općine na površini od 11 798 km² sa 996 736 stanovnika je s obzirom na položaj, funkcije i značenje Sarajeva i izvanredno velikog značenja privrednog žarišta Sarajevsko-zeničkog bazena najviše funkcionalno integrirana cjelina. Prema prvom obrazloženom nacrtu regionalizacije Bosne i Hercegovine⁵² prostor 8 općina (Doboj, Tešanj, Teslić, Maglaj, Derвента, Bosanski Brod, Odak, Modriča) grupiranih oko Doboja u peripanonskom području izdvojen je iz Sarajevsko-zeničke makroregije i priključen Sjeveroistočnoj ili Tuzlanskoj makroregiji. Sigurno je da atraktivna snaga Sarajevsko-zeničkog žarišta, tradicionalna važnost bosanskog prometnog koridora koja upravo u najnovije doba sve više jača i naglašena komplementarnost privredne strukture, upućuju na proširenje Sarajevsko-zeničke makroregije i na taj prostor. Stupanj demografske koncentracije Sarajeva u odnosu na Središnjo-bosansku makroregiju od 32 općine iznosi 24,5% odnosno 29,3% ukoliko se kao osnova uzme prošireni gradski prostor u granicama komune. Priključenjem i 8 općina grupiranih oko Doboja stupanj koncentracije samog užeg gradskog područja Sarajeva još uvijek bi bio iznad 15%.

17) Izdvajanje Hercegovačke ili Mostarske makroregije više je rezultat tradicionalne izdvojenosti i tendencija interesnog povezivanja općina tog područja nego li stvarne snage Mostara kao makroregionalnog centra. Mostar, u odnosu na prostornu grupaciju od 18 hercegovačkih općina na površini od 11 504 km² i 467 660 stanovnika, ima 10,2% stanovništva odnosno 19,1% ukoliko se uzme u obzir prošireno gradsko područje u granicama komune.

18) Tradicionalna povezanost zapadnobosanskog dinarskoplaninskog i peripanonskog prostora dolazi do izražaja također i u prostornom pojmu Bosanske krajine. Afirmacija Banja Luke kao makroregionalnog centra na tom vrlo velikom a prometno, naročito u odnosu na banjalučki prometni čvor, slabo povezanom prostoru je izvan perimetra od 80 km vrlo slaba. Bosansko-krajiška ili Banjalučka makroregija kao prostor grupacije 28 općina na 17 593 km² i 1 064 185 stanovnika očigledno je najslabije funkcionalno integrirana velika cjelina u B. i H. Budući da Bihać usprkos svog vrlo dinamičnog razvoja (koji je ostvaren u uvjetima vrlo slabo iskorištenih prednosti njegovog križišnog prometnog položaja) nema ipak objektivnih mogućnosti da se afirmira kao samostalno makroregionalno središte, očigledno je da Banja Luka nužno mora jačati svoju gravitacijsku snagu na tom, za njenu sadašnju veličinu i atraktivnu snagu, prevelikom području. Stupanj demografske koncentracije Banja Luke u odnosu na Bosansku Krajinu iznosi svega 8,4% a i priključenjem šireg prigradskog područja u granicama komune nije osjetno viši jer iznosi svega 14,8%.

19) Sjeveroistočni peripanonski prostor Bosne s manjim dijelom planinskog prostora je s obzirom na svoj položaj predodređen da se poveže u jednu funkcionalnu makroregiju. Dok je u Bosanskoj krajini usprkos velikih teškoća određenih prvenstveno udaljenošću i planinskim zemljištem, Banja Luka već od II polovine 16. stoljeća bila neosporno najveće

⁵² isto.

iako ne stvarno središte, u Sjeveroistočnoj Bosni nema sve do druge polovine 19. stoljeća nekog izrazito vodećeg centra. Nekadašnja upravna funkcija Zvornika ustupila je prednost Tuzli čiji je razvoj ipak primarno bio određen njenim proizvodnim a ne centralnim funkcijama. Sjeveroistočna bosanska makroregija koja prema regionalizaciji Ekonomskog instituta i Republičkog zavoda za planiranje B. i H.⁵³ obuhvaća 28 općina s površinom od 10 234 km² i 1 188 205 stanovnika funkcionalno je relativno slabo integriran prostor. Stupanj demografske koncentracije u Tuzli iznosi svega 4,5%, a kada se uzmu u obzir i prigradska naselja u granicama komune — 9,0%; to je manje nego li kod bilo koje jugoslavenske potencijalne nodalno funkcionalne makroregije. Iako Tuzla zbog svoje izvanredno snažno naglašene proizvodne funkcije centra bazične kemijske industrije, vodećeg ugljenokopnog i energetskog područja u Bosni i Hercegovini sve više dobiva karakter specifične prostorno izrazito difuzno oblikovane aglomeracije, što omogućuje drugačiju i geografski realniju definiciju njenog urbanog područja, ostaje činjenica naglašeno slabog stupnja demografske koncentracije Sjeveroistočnobosanske makroregije.

Komparacija osnovnih prostornih cjelina Jugoslavije, određena na osnovi sintetičkih pokazatelja njihove parcijalne ili potpune homogenosti s osnovnim nodalno-funkcionalnim cjelinama, najbolje ukazuje na značenje složene regionalne strukture jugoslavenskog prostora.

Summary

REGIONALIZATION OF YUGOSLAVIA

by

Veljko Rogić

This critical review of the development of regional geographical studies in Yugoslavia points out the basic problems of the contemporary approach to the regionalization of the Yugoslav space.

The primary regionalization of Yugoslav space based upon the principle of complex geographic homogeneity must, without doubt, be founded on the differentiation of huge geographic, ecologic complexes, such as the Alpine — Perialpine, Peripannonian, Pannonian proper, Adriatic-Mediterranean, Central-Mountainous-Dinaric and South-Eastern Upper Moravian and Vardar spaces together with the West-Macedonian space.

On the second level the criteria for regionalization should evidently be grouped into 3 synthetic categories. The first or A-category should relate to the basic types of the structure of the macrorelief; the second or B-category should include the secondary macro-ecological entities. In the absence of a climatic regionalization, the basic types of plant communities characterizing climatic zones should be utilized. The third or C-category encompasses the types of geographically relevant processes of socio-economic development, the duration of which is defined by the historically most significant crucial or initial period during which the basis had been established for the existing specific regional cultural landscape.

By applying the above principles we arrive at 24 geographic, regional units.

⁵³ isto.

Unmistakeably homogeneous according to all the 3 synthetic criteria are only Vojvodina, the Eastern Croatian plain and the Central Slavonian space between the rivers. All other units with the exception of Dalmatia and Mediterranean Montenegro are only partially homogeneous. 22 regional units are parts of the territory of our Republics and in most cases reflect the participation of the Republic's territory in basic regional units. An exception is only the Sandžak regional complex divided by the border between the S. R. Serbia and the S. R. Montenegro. On the third level of regional differentiation it is necessary to carry out the division by diminishing or eliminating the negative features. The procedure can be carried out on the basis of the participation of the territory of communes in regional units of this and of the lower, i. e. of the fourth and fifth, level. The principles of such a regionalization have been expounded for the first time in 1964., for the Adriatic-Mediterranean space and in 1972 for the central Highlands.

The gradual formation of nodal-functional complexes in contemporary Yugoslavia is, undoubtedly, a very dynamic but also very complex process, the tendencies of which have not been completely understood, researched or explained. The newest study by I. Vrišer is especially significant because it represents a unique attempt to define the spheres of influence of the Yugoslav cities and because it provides a new, more complete basis for a regionalization of Yugoslavia according to the principle of gravitation. Spatial planning in accordance with the needs of our communes to find the best solutions for their development within the framework of specific common interests instigated and made possible the segregation of territorial groups which have the character of nodal-functional complexes. The first draft for the four basic Croatian macroregions, which was published and explained for the first time in 1962, was accepted and partially modified by the annexation of the West-Slavonian mezzo-region to the Osijek macroregion and of the Lika region to the Rijeka macroregion. Thus 4 basic Croatian macroregions were established in 1965. The plans for their development were made for the periods: 1965—1970 and 1970—1975. Today they represent the optimum organizational spatial units in SR Croatia on the useful »intermediate level« between Republic and commune. The problems of their borders posed already in 1972 not been settled.

There is a strong tendency among Yugoslav communes to cooperate in order to find rational and better solutions for the problems of socio-economic development. These tendencies can and must be considered if we want to fully understand the complex components of the process of nodal-functional regionalization. For the needs of contemporary regional information concerning the realities of the Yugoslav space today, there is necessity for a basic scheme of the nodal-functional regionalization which should be the result of the following:

- more clearly defined tendencies in the common interests of our communes and the ensuing cooperation between them;
- the acceptance and application of theoretical conceptions and a spatial planning practice in order to define the basic regional complexes between the levels of Republic and commune;
- the increasing influence of the network of our primary urban centers with regard to the organization of the territory.

The 19 basic macro-regional groups already reflect the reality of the new nodal-functional structure of Yugoslavia. The 18 macro-regional centers form the most important basis of this structure. Some of the centers still lag behind in their growth, but they are rapidly developing and well furnished with central institutions, which qualifies them for their rôle. The occurrence of con-urban co-operation does not essentially change the basic elements of the new nodal-functional structure. The West Moravian space is an exception. Despite a marked regional segregation it does not have a single center of sufficient strength, nor does the process of con-urban interaction among Titovo Užice, Čačak, Kraljevo, and Kruševac have sufficient impact. The most likely solution is the development of multiple (one or two) con-urban co-operative efforts.

The comparison of the basic Yugoslav spatial entities, defined on the basis of synthetic variables indicating their partial or complete homogeneity with the basic nodal-functional entities, stresses the significance of the complex regional structure of the Yugoslav territory.